

Praefatio – amit mindenki tud, aki képekkel foglalkozik

A manuálisan készített (festett, rajzolt stb.) képek tisztelete, jelentősége, használatmódja az egyes kultúrákban jellegzetesen különbözött.

E képek – más-más funkcióval, de – egyaránt használhatók képtárgyakként, ábrázolásként és/vagy vizuális expresszióként.

A manuális képek korábbi széles funkcionálábjából (hatalomgyakorlás, dekorálás, tanítás, hitgyakorlat, gyógyítás, informálás, teaurálás, mnemotechnika, esztétikum, ezotéria stb.) a XIX. és a XX. század során némelyik megkopott, de többségük máig él.

A XIX. századig kevés kép létezett, egyenlőtlen eloszlásban, a képeket döntően specialisták állították elő. A képhagyomány alapvetően meghatározta a vizuális tapasztalatot (a látás történetisége) és a vizuális kifejezést (stílus).

A képhasználati gyakorlatok erősen kulturális-társadalmi helyzethez kötődtek. A képhasználathoz beszéd-módok tartoztak, amelyek a társadalmi helyzet által contextualizálva összekötötték a képi ábrázolást, a képtárgyat, a kifejezőmódot, illetve a beszélők mindennapi tapasztalatát és/vagy szemléleti megfontolásait.

A konkrét, szemléletes, tömör, kimeríthetetlen képek a filozófia számára az élet sötét oldalát testesítették meg. A teológia és hatalomgyakorlás szívesen hagyatkozott a képek fenségére. A képekkel tartózkodó viszonyban élő kultúrák tagjainak emancipálódása során a második parancsolatra árnyék vetült.

*

A manuális képsokszorosító eljárások (fametszet, rézmetset stb.) megnövelték a képekhez való hozzáférés esélyeit, és új kifejezőmódokat alakítottak ki. Egyre szélesebb körben jelentek meg képek a populáris kultúrában, a tudományban, a technikában. Ugyanakkor a képsokszorosítás praxisa felismerhetővé tette a képek másolhatóságának és kommunikatív funkcióinak korlátait.

A képsokszorosítás egyik fajtája, a Gutenberg-féle eljárás rendkívül sikeressé, civilizációszerző erővé vált. Ezzel a képek néhány funkciója (például a mnemotechnika) kikopott a gyakorlatból.

A manuális képsokszorosítással a kitüntetett képek másolat formájában terjedtek, helyet változtattak, kiterjedt

jedt a gyűjthetőség köre, és megalapozásra kerülhetett a képek tudományának egyik válfaja, a művészettörténet.

*

A technikai képek és a gépi képsokszorosító eljárások egymást segítve új funkciókra tettek javaslatot, és új kifejezőmódokat alakítottak ki. Általuk jelentősen megnőtt a képek száma, csökkent az áruk, és egyenletesebbé vált a terítettségük. A képi kommunikáció széles körű gyakorlattá vált.

A technikai képek és a gépi képsokszorosító eljárások mint civilizatórikus javak a kultúrák nagyobb részében megjelentek, magukkal hordva létrejöttük kulturális kontextusait, ám az általuk közvetített mintázatokat számos kultúra egyeztetni tudta saját hagyományaival és elképzeléseivel.

A technikai képek közül a fotográfiák a megjelenésüket követő száz évben kultúrákat átívelő módon módosították a látás hagyományát, és meghatározóvá tették a látható valóság referencialitását (fotólátás).

A fotográfiához kapcsolódó legjellegzetesebb képzet: csak az fényképezhető le, ami ott van a kamera előtt. Így a fotográfiához kapcsolódó beszédmód jellegzetesen egyetlen aspektus, az ábrázolás (vizuális azonosítás, deklarálás, reprezentálás, emlékeztetés) körül forgott.

A fotográfiák árnyékában a manuális képek egyre növekvő csoportjai vonultak védekező állásba, megkülönböztetve és kitüntetve magukat a „művészet” címkéjével. A korábbi évszázadok és a Nyugattól távolabbi kultúrák képtárgyait metamorfózis révén szintén a művészet védőernyője alá terelték. A művészetnek ez a felfogása szélsőségesen felerősítette az ilyesfajta képek esztétikai és teauráló funkcióit, miközben távolság képződött a kitüntetett (kép)tárgyak és a képhasználók között, és ezzel az eredeti kitüntetett (kép)tárgyak tiszteletének újabb és újabb ritusai alakultak ki.

A fotográfiák, megtartva a képek eddigi funkcióit, számos új használati módot tettek lehetővé. A fotográfiák minden eddigi képfajtánál alkalmasabbnak bizonyultak az egyéni, személyes használatra (identitás, értékrend megfogalmazása, emlékezés stb.).

Némi türelmetlenség fogadta azt a szándékot, hogy bizonyos fotográfusok helyet kértek maguknak a művészet

védernyője alatt. Otlétüket máig fanyalgás kíséri. Befogadásukat nehezítette, hogy az újabb kori művész tevékenységének kritériumai közé tartozik a stílus, az életmű megformáltsága, a különbözős hangsúlyozása, márpedig ezek a jegyek a professzionális fotográfusok többségének tevékenységére csupán kényszeredetten használhatók.

*

A digitális képkészítés robbanásszerű gyorsasággal 2000 körül vált globálisan általánossá. Rövid időn belül a fényképezőgépek nagy többsége lecserélésre került. Az elemi kultúrjavakhoz mára kötelezően hozzá tartozó és gyorsan javuló képminőségű okostelefonok bárki számára átléphetővé tették a fényképezés kulturális küszöbét. Az okostelefonok kezelését, a kamera előtti viselkedést és a közösségi médián való képhasználatot általában igen fiatalon elsajátítják. A fényképezőgéppel ellentétben az okostelefon mindig kézben van, nincs szüksége nyersanyagra, és nem jár költséggel a képek kidolgozása.

A vizuális mintaátadás nagy hatásfokú eszközei közé a film és a televízió mellett színre lépett a közösségi oldalakon való képmegosztás. A közösségi oldalak mindegyike intenzíven használja a vizuális kommunikációs eszközöket. A közösségi oldalak rendkívüli népszerűsége olyan kölcsönös kommunikációs módokat tett közkeletűvé, amelyek hatása az egyirányú tömegkommunikációhoz mérhető. A közösségi oldalak mindemelllett kiemelten kezelnek bizonyos képtípusokat (például: „cukiiiiiiiiii”) és új beszédmódokat is kidolgoztak (például: komment). A közösségi média a fotólátás keretein belül egyre toleránsabb az okostelefonokra appolt képmanipulációs eljárások produktumaival. A digitális átállás és a médiakonvergencia lényegesen módosította a fotókészítés és -használat gyakorlatát, ám keveset változtatott a fotóművészet konvencióin: a fotográfia esztétikája, a kánon, a „céhes” tudat a digitális korban sem módosult lényegesen.

Néhány (gyorsan elavuló) adat: a Föld népessége 7,6 milliárd fő, ebből több mint 50 százaléka jelen van az online térben. Összesen hárommilliárdan tűnnek fel valamelyik közösségi felületen, ebből kétmilliárd az aktív Facebook-használó. A tizenkettő és huszonnegy év közötti korosztályban 70 százalék fölötti az Instagram-használat. A fotózásra is alkalmas okostelefonok száma meghaladja a hárommilliárdot. Az Insta ötvenmilliárd, a Pinterest kétszázmilliárd fotót tárol, a Face-re napi háromszázmillió fotót töltenek föl.

Közkeletű aggályok: a net vizualitása komoly morális kockázatokkal jár a kontroll nélküli hatalomgyakorlás,

szándékosan hamisított információ, az avatarokkal való visszaélés, a pornográfia, a pedofília területén. A neten hozzáférhető szexuális és pornográf tartalmak zavart okoznak a nemi érés pszichológiai és fiziológiai folyamataiban. A net függést alakít ki. A net rombolja a hagyományokat és a közösségeket, végtelenség teszi a nárcizmust, a felelősség alól kibújást és az individualizációt. Súlyos kockázat a netre felkerülő vizuális tartalmak eltüntethetlensége. A net felerősíti a nyelvi és nemi dominanciákat.

Változó jelenségek: más módon, de megmaradtak a sajátos kulturális jegyek, a csoportszerveződések, a kis-közösségi normák. Az elmúlt fél évszázadban a normakövető zárt közösségek egy része felbomlott, más részük jelentősen átalakult (például vallási, munkahelyi közösségek). A választható normakövető közösségek száma jelentősen megnőtt. Széles körűvé vált a digitális történetmondás, megváltoztak a személyes és családi emlékezés gyakorlatai. Széles körű az a képzet, hogy csak az történik meg, ami fenn van a „fészen”; ám a megjeleníthető képek körét a médium határozza meg, egyes képfajtáknak extrém módon széles körű megjelenést biztosítva (például a buli eszméletvesztésig), másokat korlátozva (például a halál). Kevésbé változik a képek kultúrához kötöttsége, ám a globalizációs folyamatok magukat a kulturális mezőket szélesítik ki egyre parttalanabbul.

Radikálisan új és nehezen vizsgálható jelenségek és használatmódok: selfie (lényegében előzmény nélküli), emoji, képmegosztó kommunikáció (előzmény: például a postai képes levelezőlap), a spontán kreativitás (korábban alapvetően az autonóm és alkalmazott művészetek kiváltsága volt).

A képiség korábbi, bizonytalan körvonalú elméletei alapvetően a művészettörténet módszereire és szűk körű képhasználati tapasztalatokra alapozódtak, a képtudomány, a „képi fordulat” egyelőre ígéret maradt. A digitális képek a manuális és analóg képek néhány alapvető tulajdonságával nem rendelkeznek: nem tárgyak, nehezen állapítható meg a szerzőségük, megoldatlan a hosszú távú archiválás.

A neten való kutatást több tényező is megnehezíti: a jelenségek gyors változása, a zárt csoportok rejtőzködésének lehetősége, a tapasztalatok verifikálhatatlansága, a képkeresési funkciók mérsékelt használhatósága és kutatói tájékozódás egyéb korlátai. Legjellegzetesebb kutatási terület: testkép, identitás, gender és hatalmi befolyásolás mintaadási, mintakövetési gyakorlatai a tömegkommunikációban és a közösségi médiában.